

BAŞLANGICINDAN 1071'E KADAR TÜRKLERİN ANADOLU'YA AKINLARI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Abdullah KAYA (*)

Öz

Anadolu, M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren Sabar/Sibir, Avrupa Hun, Hazar ve Oğuz gibi Türk toplulukları tarafından akınlara maruz kalmış bir bölgedir. Türkistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan ilk akınlar Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1071'den önce Anadolu'ya yapılan Türk akınları ile sonrasında yapılan seferler arasında oldukça bariz farklar vardır. Malazgirt'ten önce Anadolu'ya yapılan akınlar daha çok keşif ve talan amaçlı iken sonrakiler sahiplenme adına yapılmıştır. Anadolu'nun o günlerdeki siyasi ve demografik yapısı özellikle Oğuz/Türkmenlerin buraya olan akınlarını oldukça kolaylaştırmıştır.

Çalışmada konuyla alakalı yerli, yabancı ve İslâm kaynaklarında edinilen bilgilerin ışığında Malazgirt Zaferi'nden önce Anadolu'ya yapılan ilk akınların amaçları, genel özellikleri, Arapların Anadolu'ya yaptığı akınlardan farkları, akınlarda kullanılan yol güzergâhları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oğuzlar, Selçuklular, Tuğrul Bey, Alparslan Bey, İskân, Anadolu.

A General Evaluation About the Attacks of Turks to Anatolia from the Beginning to 1071

Abstract

Anatolia is a region which had been attacked by some Turkish groups like the Sabar/Sibir, European Khun, Khazar and Oghuz Turks from the IVth century BC. The first attacks from Turkistan to Anatolia have an important place in the Turkish history. There are quite openly differences between the attacks made by the Turks before 1071 and after that date. While the aim of the attacks made before 1071 were to discover and looting; the followings were made for the name of the ownership. The political and demographic structure of the Anatolia quite facilitated the attacks of the Oghuz Turks to this place in those days.

In the study an evaluation was made on the aims and the general characteristic of the first attacks through Anatolia before Manzikert War, the differences of the Arab attacks through Anatolia, the road routes used in the attacks in the lights of the local, foreign and Islamic sources.

Keywords: Oghuzs, Seljugids, Tuğrul Bey, Alparslan Bey, Settlement, Anatolia

*) Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, (e-posta: zaravi58@hotmail.com).

Giriş

İnsanlık ve uygarlık tarihi için en önemli unsurlardan birisi yollardı. Anadolu'dan geçen yollar coğrafi şekiller ve siyasi oluşumlardan dolayı zaman zaman yön değiştirmişti. Anadolu'nun bilinen en eski yolu, İran'dan gelip Batı Anadolu'da Sard'a ulaşan İran Caddesi idi. Anadolu'yu doğudan batıya bağlayan Roma'dan kalma birçok yol vardı. Bu yollar ara ara bakımı yapılmak suretiyle uzun süre kullanılmıştı (Kaplıanoğlu, 2000, s. 15-16). Türklerin Anadolu'ya en önemli giriş kapılarından olan Doğu Anadolu; yüksekliği, engebesi, kışlarının uzun ve bol kar yağışlı olmasına rağmen tarihin önemli yollarına sahip olmuştu. Bu yollar eski devirlerden beri ticari olduğu kadar Anadolu'ya yapılan akınlar açısından da büyük bir öneme sahipti. Kafkaslardan ve Kuzey İran'dan batı istikametine yahut Karadeniz ve Akdeniz'e doğru uzanan yollar, zorunlu olarak buralardan geçmişti. Ancak günümüzdeki ticaret yollarının tasarruf amaçlı olması nedeniyle doğudaki yolların çoğu eski önemini yitirmişti. Türk akınlarının en önemli güzergâhlarından olan, Aras Nehri boyunca uzanan çetin ve engebeli yollardan bir kısmı; sınır ötesinden dar bir hat olarak başlayıp genişleyerek Anadolu içlerine kadar uzanmaktaydı (Saraçoğlu, 1989, s. 265-266). Türkler bu yollardan Anadolu içlerine girerek Rumlarla mücadele etmişlerdi. Cahen, o dönemler yapılan savaşları dört sınıfta toplamaktadır. Birincisi, hükümdarın bizzat başında olduğu savaşlar. İkincisi, doğrudan doğruya onun hizmetinde olan muhtar beylerin savaşları. Üçüncüsü, Türkmenlerin aşırı iştahlarını ve akın duygularını beslemek veya başka yönlere çevirmek gayesi ile yaptıkları savaşlar. Dördüncüsü ise Türkmenlerin her türlü Selçuklu müdahalesi dışında, hatta onlara karşı isyan halinde yaptıkları savaşlar. Bu sınıflandırma Türklerin Anadolu'ya ilk akınları için de geçerlidir (Cahen, 1992, s.7).

Göçebe Türkmenlerin kendileri için cazibeli olan Anadolu topraklarına ilk akınları milattan öncesine kadar uzanmakta idi. Yurt arayışında olan Selçuklu Türkmenleri ise bu coğrafyada sürülerine otlak, kendilerine de rüzgârdan koruyan kışlaklar buluyorlardı. Grousset, Anadolu'nun Türkler tarafından fethinin sadece siyasal olmadığını vurgulayarak: *“Türkmen çoban Bizans köylüsünün yerini almıştır. Bunun sebebi Anadolu yaylasının irtifa, iklim ve bitki örtüsü bakımından Yukarı Asya bozkırlarının bir devamı olmasından ileri gelir... Daha ileriye gidip onları şuursuzca tarım alanlarını otlak haline getirmekle suçlayabilir miyiz? Aral'ın ıssız bozkırlarından çıkmış Oğuzların Kapadokya ve Frigya'nun eski vilayetlerini işgal ederek sadece ülkenin Türkleşmesini değil fakat oranın (bozkırlaşmasını) da sağladıkları bir gerçektir”* der. Ancak Grousset, Anadolu'nun Türklerden önceki dönemlerde de *“yarı çöl”* bir bozkır karakterini taşıdığını vurgulayarak, bozkırlaşmanın tek sebebinin Türkler olmadığını söylemiştir (René, 2006, s. 185).

Bugün üzerinde yaşamakta olduğumuz bu toprakların bizlere vatan olması hiçte kolay olmamıştır. Özellikle Oğuz/Türkmenler, Anadolu'ya gelmek için uzun ve badireli yollardan geçip buralarda tutunabilmek adına Rum, Ermeni, Gürcü, Moğol ve Haçlılara karşı büyük mücadeleler verdiler. Asırlar süren bu gayretler sonucu Anadolu, Urfalı Mateous'un dediği gibi *“rüzgâr gibi uçan atlar üstünde uzun saçlı, yaylı ve mızraklı...”* (Urfalı Mateous, 2000, s. 48) Türklerin yurdu haline geldi. Anadolu'nun fethi uzun

süren safhalardan sonra tamamlanmıştı. Köymen Hoca, bu safhaları kronolojik olarak üç sınıfa ayırmaktadır. Anadolu'ya ilk girişlerden olan Türkmen akınları birinci safha, Büyük Selçuklu ordusunun yaptığı planlı fetihler ikinci safha, Anadolu'da kurulan ilk beyliklerin fetih çalışmaları üçüncü safhadır (Köymen, 1962, s.67-68).

Bugün Türklerin Anadolu'ya giriş yollarının muntazam bir haritasını yapmak zordur. Ancak biz bu çalışmamızda birinci ve kısmî olarak ikinci safhada yer alan Türklerin Anadolu'ya geliş sürecinde kullandıkları yol ağ/güzergâhları ve ilk akınların sebepleri, amaçları, genel karakteristik özellikleri ile Arap akınlarından farkları üzerine bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Türklerin Anadolu'ya girişte kullandıkları yol ağlarından bahsederken tarihini de ele almamızın sebebi konuyu belli bir zemine oturtmaktır. Çalışmamızın Anadolu'nun fethi konusuna bir nebze de olsa ışık tutacağı kanaatindeyim.

I- Selçuklu Öncesi Anadolu'ya Türk Akınları

Türklerin Anadolu ile tanışmaları oldukça eskidir. Öyle ki milattan önceki asırlara kadar uzanır. Eski çağlara dair bölgedeki araştırmalar tam olarak aydınlatılamadığından dolayı Türklerin milattan öncesine dair Anadolu seferlerine genel olarak değineceğiz. Anadolu'ya ilk Türk girişlerini MÖ 3000-2000 yıllarına kadar götürenler varsa da, tarihçiler arasında kabul gören genel kanaat IV. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa Hunları tarafından gerçekleştirilenidir. Anadolu'da ilk Türk izlerine özellikle Doğu Anadolu'da rastlamak mümkündür. Anadolu'nun doğu bölgesi ağızlarda ve yer adlarında Türklüğe ait kültürel unsurları muhafaza etmiştir. Ayrıca günümüze ulaşan eşyalar, mezar kalıntıları bu tespitin doğruluğunu tasdik etmektedir. Türkler sanıldan daha evvel Anadolu'ya gelmişlerdi. Anadolu'nun coğrafi ve topoğrafik özellikleri dikkate alındığında, bu topraklar Asya'nın Akdeniz'e doğru bir uzantısıdır. Batılı kaynaklarda tanımlanan "*Kutsal Hilâl*" in kuzey bölümünü oluşturmaktadır. Bu konumundan dolayı Asya ve Avrupa'dan hatta Kuzey Afrika'dan birçok insan topluluğu fetih, ticaret veya göç amaçlı olarak Anadolu'da bulunmuştur. Selçuklulardan evvel Anadolu'da görülen Türklerde bunlardan birisidir (Zoroğlu, 2002, s. 194; Gülensoy, 1986, s. 8).

Selçuklulardan evvel Türklerin Anadolu'ya geliş serüvenleri bazen direkt kendileri tarafından bazen de diğer milletler vasıtasıyla olmuştu. Birçok millet, Türklerin askeri maharetlerini bildiği için birliklerini bunlardan oluşturmuş yahut Anadolu'da ki sınırlarını onlara emanet etmişlerdi. Pers ve Arapların dışında Roma ve Bizanslıların da doğu sınırlarını uzun bir süre, Türklerinden oluşan lejyon askerleri korumuştur (Zoroğlu, 2002, s. 194).

Anadolu'ya ilk olarak giren Türkler Batı Hunları'dır. Bunlar Türkistan'dan göç edip batıya doğru ilerleyerek, hareketli ve çevik askerleri sayesinde Karadeniz'in kuzeyindeki Alan, Ostrogot ve Vizigotları kolaylıkla yenerek dağılmalarını sağlayıp, Avrupa Hun Devleti'ni kurdular. Avrupa Hunları, Tuna nehrini geçerek Batı Roma ve Bizans topraklarını ele geçirmeye başladılar (378). Avrupa Hunları, Roma İmparatoru I. Theodosios'un ölümünden sonra seferlerini daha da hızlandırarak Balkanlar üzerinden Trakya'ya yürüdüler. Avrupa Hunlarının doğu bölümü ise Kafkas dağlarını aşarak Anadolu'yu istilâya başladılar (395).

Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya yapılan seferleri Batı Hunlarının doğu kuvvet kumandanları Kursık ve Basık adındaki iki başbuğ yönlendiriyordu (398). Avrupa Hunları, Erzurum üzerinden Karasu ve Fırat havzalarını geçerek Malatya'ya ulaştılar. Çukurova'yı da istilâ eden bu askeri birlikler, Urfa ve Antakya kalelerini kuşattılsa da almayı başaramadılar. Buradan Suriye ve Kudüs üzerine yönelen Avrupa Hunları, sahildeki Sayda ve Sûr şehirlerine baskın yaparak bölge halkına oldukça korkulu günler yaşattılar. Suriye taraflarında fazla kalmayan Avrupa Hunları, Orta Anadolu bölgesinden geçip, Doğu Anadolu ve Azerbaycan yoluyla Kafkas Dağları'nı aşarak Karadeniz'in kuzeyindeki yurtlarına tekrar geri döndüler (396). Avrupa Hunları'nın Anadolu seferleri bununla sınırlı kalmadı. Yaklaşık iki sene sonra Bizans'ın acziyetinden istifade edip tekrar Anadolu içlerine akınlar yaptılar. Ancak Anadolu'da yerleşmeye dönük bir teşebbüsleri olmadı. Edassa (Urfa) Piskoposu Efraim, Avrupa Hunları'nın Anadolu seferlerini “*Onlar Ye'cüc ve Me'cüc süvarileridir. Atları ile fırtına gibi uçurlar. Onlara hiç kimse karşı koyamaz.*” diye özetlemektedir (Kafesoğlu, 1976, s. 700 -701; Aynı mlf. 1977, s. 53; Sevim, 2000, s. 33 - 34; Kafalı, 2002, s. 177; Yıldız, 2000, s. 71 - 75). Kafkaslardan Anadolu'ya giren Avrupa Hunları, hemen hemen aynı güzergâhtan yahut İran üzerinden yurtlarına geri dönüyorlardı.

Avrupa Hunları'ndan sonra Türklerin Anadolu'ya ikinci gelişi Sabar/Sibirler tarafından olmuştu (Sevim, 2000, s. 34; Aşan, 1989, s. 25 - 26). Tanrı Dağları'nın batı bölgeleri ile İli, İdil, Don ve Kuban ırmakları arasındaki bölgede Hunlara tabi olarak yaşayan Sabar Türkleri, 508 yılında sınırlarını Doğu Avrupa'ya kadar genişleterek bağımsız devletlerini kurdular. Sasaniler ile birlik olup Bizans'a saldırarak (Başvat, 1941, s. 58 - 60; Sevim, 2000, s. 34) Kafkasların güneyine kadar olan toprakları istilâ ettiler. Daha sonra Azerbaycan yoluyla Anadolu'ya girerek Doğu ve Orta Anadolu'yu istila edip çok sayıda ganimet ele geçirdiler (516). Kayseri, Konya ve Ankara'ya kadar ilerleyen Sabarlar, tekrar aynı yollardan yurtlarına çekildiler (Sevim, 2000, s. 14 - 15; Kafalı, 2002, s. 177).

Selçuklulardan evvel Anadolu'ya akın eden Hun ve Sabarların dışında daha birçok Türk kavminden bahsedilmektedir. Bunlardan birisi de VII. yüzyıl başlarında Aras kıyılarına kadar gelmiş olan Hazar Türkleri idi (Alpaslan, 1984, s. 35). Bizans İmparatorluğu'na karşı sürekli akınlar yapan Hazar Türkleri, (683-686) tarihleri arasında Kafkasları aşip Anadolu'ya girerek bölgede ki Arap emirliklerini yıktılar (Güzel ve Seferoğlu, 1986, s. 38).

Selçuklulardan önceki Türkler, yalnız Kafkaslar üzerinden değil Balkanlardan da Anadolu'ya gelmişlerdi. Türklerin, Balkanlar üzerinden Anadolu'ya gelişi de oldukça eski tarihlere kadar uzanmaktadır. 530 yılında Bizans tarafından bozguna uğratılan Bulgar Türklerinin bir bölümü, Anadolu'ya geçirilerek Trabzon havalisi ile Çoruh ve Yukarı Fırat bölgelerine iskân ettirilmişlerdi. Bizans imparatoru II. Justinyen ve Heraklius, Farslılar ile savaşmaları için Avar Türklerinden bir kısmını Balkanlardan Anadolu'ya getirerek doğuda İran sınırlarına yerleştirmişlerdi. Yine 755 senesinde Bizans İmparatoru V. Konstantinos, Bulgar Türkleri'nin bir kısmını Araplarla savaşmaları için Balkanlardan Anadolu'ya getirip Tohma ve Ceyhan havzalarına iskân ettirmişti (M. H. Yınanç, 2009,

s. 21; Güzel ve Seferoğlu, 1986, s. 36). Bulgar Türklerinin dışında Avar, Peçenek, Uz, Kuman-Kıpçak Türkleri de Bizans ordusunda önemli hizmetlerde bulunmuşlardı. Bunlar Bizans tarafından Fars, Arap ve Ermenilere karşı topraklarını korumak üzere Balkanlardan Anadolu'ya geçirilip değişik yerlere iskân ettirilen Hıristiyan Türkleridir. Bu Türkler Anadolu'nun yerleşme tarihinde önemli rol oynamışlardır. Bunlar Oğuz Türklerinden evvel Anadolu'ya gelmiş buralarını yurt edinmişlerdi (Güzel ve Seferoğlu, 1986, s. 36). Bu Türklerden Kuman-Kıpçakların Anadolu'ya gelişleri iki yoldan olmuştur. Gürcistan üzerinden Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'e yerleşenler ile Bizans tarafından sınırları korumak üzere Balkanlardan getirilenler. Değişik nedenlerden dolayı Anadolu'ya gelen Türklerin çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya iskân ettirilmişlerdi (Güzel ve Seferoğlu, 1986, s. 37).

Anadolu topraklarının Selçuklu hücumlarına maruz kaldığı tarihlerde de Balkanlardan Anadolu'ya Hıristiyan Türlerin gelişi devam etmiştir. Türkistan'dan Karadeniz'in kuzeyine yaşanan yeni Türk göçleri Peçenekleri yerlerinden sürerek Tuna'nın kuzey sahillerine getirmişti (Kurat, 1937, s. 537 - 538; Turan, 1969, s. 242 - 244). Balkanlardaki Türk kavimleri arasında sorunlar başlayınca Peçeneklerin bir kısmı Bizans topraklarına göç etti (1048 - 1049). Tuna boylarındaki uçlara yerleştirilen Peçenekler zamanla Hıristiyan oldular. Bu Peçeneklerden onbeş bin kişilik bir kuvvet, Bizans tarafından Selçuklu'ya karşı kullanılmak üzere Anadolu'ya sevk edildi. Fakat bunlar Üsküdar üzerinden geri dönerek Balkanlardaki ırkdaşları ile birlik olup Bizans'a saldırdılar. Ermeni Mateos, Marmara kıyılarına kadar gelen Peçeneklerin Bizanslılara yaptığı katliamlara eserinde yer verirken (Kurat, 1937, s. 539 - 540; Güzel ve Seferoğlu, 1986, s. 36; M. H. Yınanç, 2009, s. 167; *Urfalı Mateos*, 2000, s. 91). Hüseyin Hüsameddin "*Amasya Tarihi*" adlı eserinde bu konuya şöyle temas etmektedir: "*Rumlar ve Ermeniler Anadolu'da ikâmet eden Peçenek ve Kumanları siyâsi nüfuzları sayesinde Hıristiyan yapmışlardır. Sonradan Hıristiyan olan bu Peçenek ve Kumanlardan Ortadoks olanlar Rumluğa, Gregoryen olanlarda Ermeniliğe temsil edilmiş oldukları müna-sebetle, Müslüman Türklerin Anadolu'ya gelişlerinde bunlardan bazıları Müslüman olarak Türklerle diğerleri de Ermeni ve Rumlara karışmıştır*" (Hüsameddin, 1929 - 1932, s. 160).

1065 senesinde Tuna nehrini geçen Uzların 600 bin, daha evvel güneye inen Peçeneklerin 800 bin kişi olmaları ve bunların Anadolu'ya yerleşmesinin iki asra yakın devam etmesi, Balkanlardan Anadolu'ya gelen Türklerin hiç de azımsanamayacak kadar çok olduğunu göstermektedir (Turan, 1969, s. 245; Wittek, 1944, s.13). Selçuklular, Kayseri'yi ele geçirdiklerinde bölge ahalisinin bir kısmı da Hıristiyan Türklerdi (M.H.Yınanç, 2009, s. 22). Bizans, Balkanlardaki Hıristiyan Türkleri özellikle Müslümanlarla savaştırmak üzere hudut bölgelerine yerleştirmişti. Bundan dolayı Kapadokya ile Toros geçitlerinde Hıristiyan Türkler oldukça fazla bir yoğunluğa sahipti. Malazgirt Zaferi'nden sonra Müslüman Türklerle iç içe yaşayan bu insanlar dinleri olan Hıristiyanlığı ve dilleri olan Türkçeyi uzun süre korumuşlardı (M. H. Yınanç, 2009, s. 21 - 33). Türkmen akıncılarının Anadolu kapılarına kadar uzanmasında, X. yüzyıldan önce diğer Türk kavimlerinin Anadolu'ya yapmış olduğu akınlarının payı büyüktür.

Anadolu'ya Yapılan Türk-Arap Seferleri ve Başarısızlık Nedenleri

Emevi ve daha sonra Abbasilerin hizmetine giren Müslüman Türk komutanların, VIII. yüzyıldan itibaren Araplar ile birlikte Bizans'a karşı mücadele etmesi Anadolu'ya yapılan Türk akınlarının ayrı bir dönemini oluşturur (Sevim, 2000, s. 15; Yıldız, 2000, s. 71-75). Bu dönemde Türkistan ve Horasan'dan (M. H. Yınanç, 2009, s. 12) Araplar ile birlikte Anadolu'ya gelen Türkler oldukça çoktu (Bodmer, 2001, s. 35-36; Yıldız, 2000, s. 14). Özellikle Abbasiler zamanında Bizans üzerine yapılan gazalarda Türk komutanları önemli rol oynamışlardı. Abbasi Halifesi Mehdi, (775 - 785) yılları arasında çok sayıda gönüllü Türkmen'i Anadolu'da aldıkları bölgelere yerleştirdi¹. Harun Reşit, Memun ve Mutasım dönemlerinde Anadolu'da istihdam edilen Türklerin sayısı oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştı (Aşan, 1989, s. 28). Halife Mutevekkil döneminde ise Abbasi ordusunun çoğunluğu Türklerden oluşuyordu. Anadolu garnizonlarının yönetimi Türklere emanet edilmişti. Türk kumandanlar, buldukları bölgelerden Anadolu içlerine doğru seferler yapıyorlardı. Anacak Bizans'ın başına geçen Makedonya sülâlesi, Abbasileri Anadolu'da püskürtmeye başlayınca X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkler geldikleri yol güzergâhıyla geri çekilmeye başladılar (Sevim, 2000, s. 36 - 37). Türk-Arap seferlerinde bazen Maraş-Elbistan istikameti bazen de Armenia üzerinden Sivas yoluyla Anadolu içlerine giden geçiş yolları kullanılmıştı (Uçar, 1990, s. 59 - 61).

Anadolu'ya yapılan Türk-Arap seferleri, Oğuz/Türkmen akınlarından oldukça farklı idi. Araplar bir asırdan fazla süren Anadolu seferlerinin çoğunda üstünlük sağlasalar da, bu seferlerden istedikleri başarıyı elde edemediler. Araplardan sonra aynı topraklar üzerinde aynı devletle mücadele veren Selçuklu Türkleri, kazandıkları zaferler sonucu burayı bir Türk yurdu haline getirmeyi başardılar. Anadolu'yu dolduran kalabalık Oğuz kitleleri Araplardan farklı olarak çadırlarıyla, sürüleriyle bir daha geri dönmek üzere gelip aldıkları yerleri Türkleştiriyorlardı. Halk arasında Rumca yerine Türkçeyi konuşarak yaymaya çalışıyorlardı (Bilge, 1971, s.81).

Arap seferlerinin başarısızlığında ki en önemli etkenlerden birisi de Anadolu'nun coğrafi konumuydu. Doğusundan batısına doğru birbirine paralel bir şekilde uzanmakta olan sıra dağlar, Anadolu'yu kuzey ve güneyinden adeta kademeli yükselen bir duvar gibi kuşatmaktaydı. Anadolu'ya güneyden gelen Araplar, Suriye ve el-Cezire arasında bir set gibi uzanan sıradağların arasındaki dar geçitlerden geçmek zorundaydılar. İslâm orduları buralardan geçseler bile geri dönüşlerde çoğu zaman Bizanslılar tarafından pusuya düşürülüp imha ediliyorlardı (Atçeken ve Bedirhan, 2004, s. 13, 18). Bu yüzden Arapların Anadolu'ya girdikleri güzergâhlarda yerleşim yerlerini harap ederek halklarını kovduklarından bahsedilir. Bundaki amaçları ise dönüşlerde güçlüklerle karşılaşmamak için geride müstahkem şehirler bırakmamaktı (Honigman, 1970, s.37). Muaviye (651 - 652) yılında Misis tarafından Anadolu'ya girerek Eskişehir'e kadar ilerledi ve dönüşte Antakya'ya kadar bütün kaleleri yıktırdı (Belazuri, 1932, s. 169). Diğer bir rivayete göre Eskişehir'e kadar rastladığı bütün kaleleri tahrip ederek ilerledi (Brooks, 1957, s.391-417). Arapların Anadolu'daki tahribatlarından en az zarar gören yer Karadeniz sahilleri olmuştu. Daha

çok Muaviye devrinde rastlanan bu tahribatlara sonraki dönemlerde de devam edilmişti (Uçar, 1990, s. 62).

Anadolu'nun güneyinde yükselen Toros ve Amanos dağ silsileleri Bizans ile Araplar arasında önemli bir doğal sınır bölgesi idi. İslâm orduları, Bizans mukavemetiyle daha çok bu dağ silsilelerinde karşılaşıyordu. Müslümanlar, bu dağ silsilesini bazen aşip Anadolu içlerine kadar ilerleseler de tutunamayacaklarını bildiklerinden dolayı şehirleri zapt etmek adına büyük bir çabalar sarf etmiyorlardı. Bu yüzden sınırlar pek değişmiyordu. Aradaki dağ silsileleri adeta Bizans ile İslâm dünyası arasında doğal sınır mahiyetinde idi (Honigman, 1970, s. 36; Çetin, 1981, s. 20). Tarihin bütün dönemlerinde Torosların en önemli geçidi Anadolu'nun her tarafından gelerek Cilicia'ya² inen, önemli yolların geçtiği Pylae Cilicae "*Silisyâ kapıları*" idi (Ramsay, 1960, s. 387). Araplar, bazen bu yol kavşaklarına ve geçitlerine hâkim olmak için Tarsus, Adana, Misis (Ceyhun), Maraş ve Malatya gibi sınır şehirlerini Suriye'deki Kinnasrin³ askeri bölgesine bağlı üsler haline getirmişlerdi (Uçar, 1990, s.59-60). Serhat şehirlerinden hareket eden İslam orduları, Bizans arazisine yaptıkları seferlerden sonra kendi sınırlarına (yani Cilicia ve Commegene) çekilirken kullanabilecekleri birkaç önemli geçit vardı. Bunlardan *birincisi*; Seleuceia themasından Anadolu temasına yani Cilicia'dan Cappadocia'ya⁴ yahut Lykandos'a⁵ açılan geçitler. *İkincisi*; Commegene'den Melitene⁶ ve Arabissos'a⁷ açılan geçitler. *Üçüncüsü* ise Fırat'ın ötesindeki Ermenistan geçitleri idi (Ramsay, 1960, s. 387 - 388). Araplar, Anadolu'ya gelip giderken en fazla Kilikia ve Maraş-Elbistan geçitlerini kullanıyorlardı (Ramsay, 1960, s. 390). Toros dağlarını aşmak için kullanılan en önemli stratejik geçitlerden biriside, Maraş - Arabissos geçidi idi (Uçar, 1990, s. 61). Bu geçitlerin dışında her ne kadar sıklıkla kullanılmasa dahi başka Toros geçitleri de vardı. Kilikia'dan Lykaonia'ya, Silifke, Mut, Karaman güzergâhı ile Tarsus'tan Pozantı'ya ve bu yolla Gülek boğazı istikametinden Kapadokia'ya geçilen yollar gibi (Ramsay, 1960, s. 390). Araplar bu askeri üs ve geçitlere rağmen Anadolu'yu fethedememişlerdi.

Wellhausen gibi bazı tarihçiler, Arapların Anadolu'yu fethetmek istemeyip sadece yağmalamakla yetindiklerini belirtse de bu görüş gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü aynı Araplar aynı yıllarda Bizans'ın Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika eyaletlerini topraklarına katmaktan geri kalmıyorlardı. Hatta buraların dışında Horasandan Hindistan'a ve Çin ile Çin'in güney kısımlarına kadar yayılıyorlardı. Buralara kadar yayılan ve Bizans'ın birçok eyaletini alan Araplar, neden Anadolu'yu da almıyor da sadece yağma ile yetiniyordu? Oysaki koca Sasani İmparatorluğu'nu da yıkmışlardı. Anadolu'yu alamamaları için birçok sebep sayabiliriz. Mesela Anadolu'nun o günkü dinî, içtimaî ve maddî durumunun Bizans'ın kaybettiği diğer eyaletlere göre daha kuvvetli olduğu gibi (Uçar, 1990, s. 20 - 24). Ancak Arapların Anadolu'yu alamayıştaki en önemli etken tabii ki Amonos ve Torosların duvar gibi yükselen silsilesi ve ara geçitlerde var olan Bizans kaleleri idi. Arapların hizmetindeki Türkler yıllarca Toros yamaçlarında ve Fırat kıyılarında at koşturdular. Arap-Bizans seferleri ile Selçuklu-Bizans fetihleri arasında iki önemli fark vardı. Birincisi; Araplar, Bizans'ı Güney ve Güneydoğu'dan sıkıştırdılar ve sonuç alamadılar. Selçuklu Türkleri ise Doğu'dan sıkıştırarak sonuç aldılar. İkincisi;

Araplar, Kuzey Afrika, Endülüs ve Suriye’yi almak suretiyle Bizans’ın kolunu, kanadını kopardılar. Selçuklular ise Anadolu’yu fethederek Bizans’ın belkemiğini teşkil eden gövdeyi aldılar (Köymen, 1986, s. 26). Ayrıca Anadolu, uzun süren Türk-Arap akınlarına maruz kaldığı için; halkı yıpranarak nüfusu azalmış, birçok kalesi harabeye dönmüştü. Bu durum daha sonraki Selçuklu akınlarına zemin hazırlayarak onların işlerini kolaylaştırmıştı. Arap akınlarında böyle bir kolaylık yaşanmamıştı.

II- Selçuklu Türkleri’nin 1071 Öncesi Anadolu Akınları

Türklerin IV. yüzyıldan başlayarak 1071 Malazgirt Zaferi’ne kadar Anadolu’ya düzenledikleri akınlar, neticeleri itibariyle, fetih amacı ön plânda tutulmayan keşif hareketleri olarak nitelendirilebilir (Sevim, 2000, s. 78). Selçukluların Malazgirt’e kadar keşif seferlerini yaptığı Anadolu’nun adı eski çağlardan X. Asra kadar “*Asia Mineure*” (Küçük Asya) olarak anıldı. Yunanlılar, Ege’den Kafkaslara uzanan topraklara “*Mikra Asia*” (Küçük Asya) demektedir. Bunların dışında “*Memâlik-i Rum, Bilâd-ı Rum, Thema Anatolia*” gibi adlarda kullanılmıştı (Augustinos, 1997, s. 13; Çay, 1987, s. 3; Şeker, 2007, s. 11). Bizans imparatorlarından Herakleios (610-641) Anadolu’nun geçmişten süregelen ordu ve idare düzenini kökten değiştirdi. Anadolu’yu “*kolordu*” anlamına gelen dört askeri bölgeye yani “*thema*” ya ayırdı (Ostrogorsky, 1981, s. 90). Themaların sayısı daha sonra 14 ve 18, Türklerin Anadolu’yu fethinden önce de üç thema daha ilave edilerek yirmibire yükseltildi. Türkler akınlarını daha çok Anı Themansı’nın üzerinden gerçekleştirdi (M. H. Yınanç, 2009, s. 32-34). Bölgede Bizans’a bağlı bulunan “*Büyük Ermenistan Krallığı*”, Malazgirt’ten evvel Bizans İmparatoru IX. Konstantinos Manomakhos tarafından yıkılıp halkı da Anadolu içlerine sürüldü. Yaklaşık 40 bin Ermeni Bizans’ın geleneksel siyaseti uyarınca göçe zorlandı. Tarihte en büyük Ermeni tehcirini II. Basileus (976 - 1025) yaptı (Urfalı Mateos, 2000, s. 47 - 51; Ostrogorsky, 1981, s. 309; Sevim, 1983, s. 9 - 10; Uluçay, 1975, s. 153 - 154; Ocak, 2002, s. 293 - 297). Ermeniler, Türklerin Anadolu’ya yaptıkları fetih çalışmalarında fazla direniş göstermedi, bunun asıl nedeni Ermenilerin Bizanslılara karşı mezhep farkından dolayı küskünlüğü olsa gerekir. Mezhep farkından dolayı Ermeniler, Bizans tarafından büyük baskı ve işkencelere maruz kalmıştı. Ermeni tarihçi Urfalı Matheos ile Süryani tarihçi Mihael’in eserlerinde Bizanslılara karşı olan bu kinin izlerini görmek mümkündür. Süryani Mihael’in şu sözleri bu durumu açıkça göstermektedir: “*Türkler, şerir ve rafizi Rumlar gibi kimsenin dinine ve inancına karışmıyor; hiçbir baskı ve zulüm düşünmüyorlardı*” (Turan, 1979, s. 145).

Bizans tarafından uygulanan feodal toprak düzeni sonucunda yerli halk fakirleşmiş, hatta bazı bölgelerden göç etmek zorunda kalmışlardır. Vergi sistemindeki çöküntü, Bizans’ın kötü yönetimi, isyanların baş göstermesi onları daha da perişan etmişti (Öğün, 1991, s. 73 - 80). Oğuz/Türkmen beyleri, Anadolu’ya akınlara başladığında ülke adeta harap olmuş bir vaziyette idi. Bizans idaresi derin bir siyasi bunalım içinde olduğu için ordusunun garnizonlardaki direnişleri çok zayıftı. Türkler bazı yerlerde hiçbir direnişle karşılaşmadılar. Anadolu’nun yerli halkı, Türklerin Arap ve Farisîlerden farklı bir mil-

let olduğunu görüyorlardı. İnanç ve kültüre saygılı olduklarını müşahede ettiklerinden dolayı çoğu yerde Türklere kapılarını rahatlıkla açıyorlardı(Koca, S. 1, s. 87). Cahen: “Bizanslılar, Türkmenlerin istemedikleri kadar içerilere girmelerini sağlıyor, içlerindeki çeşitli hizipler yardım karşılığında onlara belki kolaylıkla ele geçiremeyecekleri yerlerin kapısını açıyordu.” diyerek bu konuya işaret etmişti (Cahen, 2012, s. 7).

Türklerin Anadolu'ya akınlarında kullandıkları yol ağ/güzergâhlarının yönü çoğunlukla doğudan batıya yahut batıdan doğuya doğru olmuştur (Gül, 2010, s. 48). Dağlar arasından akan nehirler buralarda derin ve uzun vadiler açtığından dolayı seferler genellikle akarsu boylarından gidilerek yerleşim merkezlerine yapılmakta idi. Türkmenlerin, Anadolu'nun fethi için kullandıkları akarsu boylarından giden belli başlı yol güzergâhları vardı (M. H. Yınanç, 2009, s. 185; Uluçay, 1975, s. 148). Örneğin Aras Nehri boyunca uzanan yollar, Anadolu tarihinin önemli sefer güzergâhlarından birisiydi. Aras, bazen geniş bazen dar akıntı yataklarıyla dağları yararak akan geçtiği yerlerde birçok menderesler çizen tarihi bir nehirdi. Bu nehir boyunca devam eden yollar Anadolu içlerine kadar uzanmaktaydı. Türk akıncıları, Doğu Anadolu'dan Orta Anadolu'ya doğru ilerlerken Kuzeyden itibaren Güneye doğru akınlarında kolaylık sağlayan yol ağlarından şu güzergâhları kullanmışlardır:

- Aras nehri boyunca başlayıp Karasu ve Kızılırmak vadisinden devam edip Orta Anadolu'ya çıkan yollar.
- Aras, Murat suyu, Yukarı Fırat vadilerinden doğu Anadolu'ya ve Orta Anadolu'nun güneylerine yani Konya yörelerine kadar batıya giden yollar. (Bu istila bir taraftan Tohma vadisini ve diğer taraftan Orta Kızılırmak havzasını kaplamış ve bütün Kapadokya'yı ve daha sonra Galatya ve Likaonya'yı örtmüştür).
- Kura Irmağından, Çoruh, Kelkit ve Yukarı Kızılırmak vadileri boyunca (Karadeniz kıyıları ile paralel bir bütünlüşme içinde), Kastamonu, Çankırı çevresine ve daha batı kesimlerine kadar olan bölge.
- Çoruh kaynağından itibaren Karadeniz sahilindeki bölgeler.
- Hoy-Bargiri (Muradiye)-Ahlat yolu ile Van bölgesine. Her ne kadar fetih yollarının güzergâhlarını bu şekilde belirtsek de akınlar daima bir doğru üzerinde gerçekleşmemişti. Türkmenler duruma göre müsait olan mıntıkalardan kuzey yahut güneye sapsmışlardı (M. H. Yınanç, 2009, s. 143; Ünal, 1980, s. 56 - 57; Aşan, 1989, s. 61; Şahin, 1985, s. 195 - 196). Çoğu seferlerinde, Murat suyunun akış istikametini takip ederek Orta Anadolu'ya doğru uzanmışlardı. Diğer taraftan Bitlis-Erzen-Meyyafarikin ve Âmid yolunu takip ederek El-Cezire kıtasına inmişlerdi. Beşinci yol vasıtası ile Urfa-Maraş-Ayıntab ve Antakya havalisine, Delük ve Menbiç'te hareket üsleri oluşturarak şimali Suriye ve Antakya bölgelerine girmişlerdir. Bazen de Güney Anadolu geçitlerinden geçerek Orta Anadolu'ya gelmişlerdi (M. H. Yınanç, 2009, s. 143).

Türkistan'dan Doğu Anadolu'ya gelen göç ve akınların Anadolu'ya girmek için kullandıkları yol güzergâhlarından yahut konaklama merkezlerinden bazıları buralardaki şehir

ve kasabalardı. Bu geçit merkezlerindeki göç sirkülasyonu, buralarda büyük bir kültür ve medeniyet merkezlerinin oluşmasını engellediği gibi sürekli göçebe-yerleşik çatışmalarının yaşanmasına da neden olmuştu. Anadolu'yu ele geçirmek isteyen Asya ve Avrupa göçmenleri, çoğunlukla Kafkas sıradağlarından inemedikleri için (Alpaslan, 1984, s. 21) Ağrı, Iğdır gibi geçiş yollarını kullanmışlardı. Azerbaycan ve İran üzerinden gelen bir hareket, bu göç yolları üzerindeki yerleşim yerleri başta olmak üzere Doğu Anadolu'ya hâkim olduktan sonra, Arabistan çöllerinden Sina Yarımadası'na kadar bütün Suriye kıtasını içine alacak şekilde Batı Anadolu sahillerine kadar çok önemli bir engelle karşılaşmamaktadır (Gül, 2010, s. 57).

Oğuz Yabgu Devleti'nden sonra Cent ve havalisine yerleşen Selçuklu Türkmenleri, bölgede istiklâl kazanmaya çalışırken diğer taraftan etraftaki Gazneli, Samanî ve Karahanlı güçleriyle mücadele ediyorlardı. Horasan bölgesine inseler de bu devletlerin kışkırtmaları yüzünden daimî vatan yapacakları toprak arayışı onların yüzünü batıya yani Anadolu'ya çevirdi (Köymen, 1963, s. 32; Aşan, 1989, s. 36; Sevim ve Yücel, 1989, s. 31). Anadolu'nun sadece verimli toprakları değil coğrafi, jeopolitik ve stratejik konumu da, Türkmenleri cezp etmişti. Oğuz/Türkmenlerin yüzlerini batıya çevirmeleri Türk tarihinin en önemli olaylarından birisi idi (İbnü'l Esir, C. X, s. 75 - 77). XI. yüzyıldan sonra Türkmenlerin Batı'ya yönelmesi dünya ve özellikle Orta-Doğu tarihinin seyrini değiştirdi. Türkler Anadolu'ya bir seferde gelmediler. Keşiflerle başlayan gelmeler daha sonra aralıklarla devam etti. İlk bakışta düzensiz çeteler tarafından maksatsızca yapılmış gibi görünen bu akınlar gerçekte başı-boş olmadığı gibi, esas gaye de sadece ganimet değildi. İlk seferler genellikle planlı programlı ve bir amaç doğrultusunda yapılıyordu. Amaç askeri hassasiyeti olan yolları ele geçirmek, Bizanslıların barınakları olan kaleleri tahrip ederek erzak depoları, harp malzemeleri gibi yığınaklarını dağıtmaktı (Kafesoğlu, 1972, s. 46; Yavi, 1994, s. 30; Sevim, 1990, s. 1).

A- Tuğrul ve Çağrı Beyler Dönemi Anadolu Akınları

1015 - 1021 Akınları; Türk akıncıları Tuğrul Bey döneminde Anadolu kaplılarına kadar dayanmışlardı. Türklerin Anadolu'ya ilk akınları, Tuğrul Bey'in güvenlik açısından obalarını ağırlıkları ile çöllerin gerisine çekerken, kardeşi Çağrı Bey'in emrindeki üç bin kadar atlı Türkmen ile (1015 - 1021)⁸ yıllarında Gazneliler idaresindeki Khorasân-Rey yolu ile Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu topraklarına girdiği ünlü keşif seferleridir (Koca, 1997, s. 313 - 314; Kırzioğlu, 1882, s.13; Köymen, 1979, s. 106; Turan, 1969, s. 90; Sevim, 2000, s. 13 - 14; M. H. Yınanç, 2009, s. 19; Tekindağ, 1967, s.1 - 2; Alpaslan, 1984, s. 35; Kafesoğlu, 1972, s 16; Ahmet Toksoy, 2002, s. 679). Çağrı Bey, Azerbaycan'a gelen ilk Selçuklu beyi oldu. Beraberindekilerle Azerbaycan'a gelen Çağrı Bey'e eskiden buraya gelen Türkmenler de katıldı. Çağrı beyin kuvvetleri toplamda altı-yedi bini bulmuştu. Çağrı Bey akıncıları ile birlikte Nahçıvan taraflarına yönelerek, Urmiye Gölü kuzeyinden tarihi Tebriz-Merend-Khoy-Kotur kervan yoluyla Van bölgesine geldi (Vardan, 1937, s. 166; M. H. Yınanç, 1997, s.324-328; Turan, 1969, s . 67-73). Daha sonra Aras'ı aşılıp

Nahçıvan-Divin/Dovin kentinin güneyindeki *Nik-Nig* Deresi ve bunun batısındaki Elegez Dağı güneyine yürüyerek giderken kendisine karşı gelen Bizans kumandanı *Vasak Pahlavuni*'yi Gürcistan, Kapan/Farisos ve Ani kuvvetlerini bozguna uğrattı. Çağrı Bey, Van Gölü havzasından başka *Nahçıvan* ve *Nik* bölgesini de kolayca hâkimiyeti ve denetimi altına aldı. Buralarda yaklaşık dört yıl kadar kaldıktan, Bizans garnizonları üzerine gazalar yaptıktan sonra aynı yol üzerinden Horasan'a (önce Merv'e sonra Buhara'ya) geri döndü (Kırzioğlu, 1982, s. 8,14 - 16; Oğuz, 2004, s. 55; Sevim, 2000, s. 40 -42; Konukçu, 1993, s.144). Van Kalesi, gibi sarp yerler hariç bütün havalinin keşfini yapıp istila etmişti (Aşan, 1989, s.36).

Anadolu'ya ilk dönem Oğuz akınlarını Urfalı Mateous ve Süryani Mihael: “*Ok ve yay kullanan uzun saçlı Oğuz süvarileri Ermenileri şaşkına çevirmişlerdi*” diye anlatılırken, Simbat: “*1016 - 1017 yıllarında Hristiyanlar ilâhi bir gazaba uğradılar. Barbar millet büyük bir kalabalık halinde hareket etti. Bunlar Ermenistan'ın Vaspuragan eyaletine girip Hristiyanları merhametsizce kılıçtan geçirmeye başladılar. Senekerim oğlu Davut'u onların üzerine sevketti, iki taraf şiddetle çarpıştılar. Ermeniler, düşman askerlerinin yaylı ve kadın gibi uzun saçlı olduklarını gördüler. Onlar, ok atışı ile bu silaha karşı tedariksiz olan Ermeni askerlerini kırmaya başladılar*” diye anlatmaktadır (Simbat vekayinâmesi, 1946, s. 18). Çağrı Bey, ilk keşif seferlerinden Horasan'a döndükten sonra Tuğrul Bey'e “*Bu ülkede bize karşı koyabilecek her hangi bir kuvvete rastlamadım, biz buradakilerin (Horasan ve Maverâinnehir'dekilerin) hakkından gelemiyoruz fakat keşfetmiş olduğum Anadolu'ya gidebiliriz*” der. Çağrı Bey'in bu sözlerine daha sonra Afşin, Kutalmış ve diğer Türkmen beyleri de iştirak etmişti. Ancak Anadolu'ya yapılan ilk akınlar Dandanakan Zaferi'ne kadar oldukça yavaştı. İran bölgesini elinde bulunduran Gazneliler, Türklerin Anadolu'ya yapacağı seferlere engel teşkil ettiği için Dandanakan Zaferi'nden sonra Türklerle Ön Asya ve Anadolu yolu artık açılmıştı (Aşan, 1989, s. 36; Turan, 1969, s. 91; Kafalı, 1997, s. 2 - 3; Abul Farac, 1987, s. 196)⁹.

Claude Cahen'e göre Türklerin 1018 yılından başlayan Anadolu akınları düzensiz bir yoğunlukla hızla artarak yıllarca devam etti. Bizans topraklarına ilk giren Türkler, mevcut sistemi yıkmak düşüncesi ile harekete geçmekten çok kendilerine yerleşecek bir yer bulmaya gelmişlerdi (Cahen, 1955 - 1956, s. 348 - 358; Cahen, 1994, s. 82; Turan, 1969, s. 48). Malazgirt Zaferi öncesi Anadolu'ya yapılan akınlar daha çok Selçuklu ile bağları zayıf olan Türkmenlere aitti (Witteck, 1944, s. 27 - 28). Öyle ki bunlardan birçoğu kendi beyleri idaresinde müstakil olarak hareket ediyorlardı. Kendi geçimlerini sağlamak ve oturacak bir yurt bulmak için önlerine gelen yerleri yağmalıyorlardı. Bu Oğuz/Türkmen akınları karşısında Diyârbekir Mervâni Emir'i Nasruddevle'nin şikâyeti üzerine Tuğrul Bey'in Bizanslılara tâbi olan Mervâni Emir'i'ne verdiği cevap çok manidardır: “*Kullarımın senin memleketine geldiğini haber aldım. Sen bir Sugur (uç, hudut) emirisin. Onlara mal verip kâfirlere (Bizanslılar) karşı kendilerinden faydalanmalısın. Zira onların maksatları Ermeni beldeleridir*” (Turan, 1988, s. 17) cevabı ile Anadolu'nun fethinin gerekli olduğunu bildirmektedir.

Türkler öncelikle Azerbaycan üzerine akınlar yaparak buranın Anadolu'ya açılan müsait bir kapı konumuna gelmesini sağladılar. Anadolu'dan önce Türklerle vatan olan Azerbaycan,

Anadolu'ya yapılan akınlara (İpek, 2002, s.30) lojistik destek sağlayan askerî bir üssü konumunda idi. Aynı zamanda sevk ve idare merkezi olan Azerbaycan, Anadolu'ya akın yapan Türkmenler için bir sığınaktı. Anadolu'ya girin Türkmen kitleleri, zaman zaman akınlarda bulunuyor ancak Bizans ordusunun karşı hücumuna maruz kalınca takibe uğrayan Türkmenler aynı yollardan geriye Azerbaycan ve İran'a dönüyorlardı (Turan, 1969, s. 161; Kerimeddin Mahmud, 1943, s. 110). Azerbaycan Anadolu seferlerinin her noktasında ve Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli bir rol oynamıştı. Azerbaycan'dan sonra Türkmenlerin ikinci önemli üssü Anadolu'da Ahlât güney de ise Halep şehri oldu (İpek, 2002, s. 30). Azerbaycan üzerine yapılan birçok Türk seferinin son durağı her zaman Anadolu oluyordu.

1037-1038 Akınları: Bu dönemlerde Batı İran'dan ayrılan Türkmenler iki kola bölündü. Kızıl'ın reisliği altında olan 1500 kişiden ibaret kuvvet Rey'de kalmıştı. Diğer kısım ise başlarında Buka/Boğa, Göktaş, Anasıroğlu/Anasioğlu, Dana ve Irak Oğuz beylerinden Mansur adlı beyler bulunduğu halde, Azerbaycan'a gitmiş ve maiyetleriyle beraber orada kalmışlardı (1037). Ancak Azerbaycan hükümdarı Vehsudan/Vahşuzan bunlara ihanet edince, onlar burayı terk ettiler. Değişik yerlere dağılan Türkmen beylerinin bir kısmı Horasan'dan batıya doğru hareket ederek Acem Irakı (Hemedan-İsfahan arasında)'na, Kazvin'e Rey'e, gitmişlerdi. Bugünkü Anadolu sınırlarını aşmak şerefini bu Türkmen beyleri kazanmıştı. Bir kısmı Urmiye Gölü taraflarına gelerek buradaki diğer Türkmenlerle birlikte Anadolu'ya geçip Hakkâri yörelerine geldiler. Daha sonra Batman, Garzan, Zap ve Bolan taraflarını istila ettiler. Buradan da Müslüman Mervanoğulları Beyliği'nin Diyarbakır, Silvan, Mardin, Cizre ve yörelerine akınlar yaptılar. Fakat buradaki Cizre Mervanlı emîri Süleyman'ın ihaneti üzerine bölgeden ayrılıp Musul'a yöneldiler. Burada ise kendilerine karşı çıkan emir Karvaş'ı yenilgiye uğrattılar (*Azîmî Tarihi*, 1988, s. 6; *The Cambridge History of Islam*, 1970, s. 232; Sümer, 1999, s. 88; Sevim, 1990, s. 1 - 3; Ünal, 2002, s. 50 - 51).

1041-1042 Akınları: Daha evvelde belirttiğimiz gibi Anadolu'ya yapılan akınlar Büyük Selçukluların kuruluşundan sonra daha sistematik bir şekilde devam etmişti. Otuz sene kadar bu şekilde süren akınlar Malazgirt Zaferi ile ayrı bir hüviyet kazanacaktı. Büyük Selçukluların kuruluşundan sonra ilk Oğuz akını (1041 - 1042) yıllarında El-Cezire ve Musul yörelerinde harekâta bulunan başka bir Türkmen zümresi tarafından yapıldı. Bunlar kuzeye yönelerek Aras Irmağı yörelerindeki Beçni Kalesi'ne saldırdılar. Fakat Ani Bizans valisi Gagik'in müdahalesi sonucu bu kale alınamadı. Ancak Ermenilerin yaşadığı Murat ve Dicle ırmaqlarının kolları üzerindeki yörelere akınlar yapılarak pek çok esir ve ganimet alındı. Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgelerine giren bu Türkmenler, Selçuklu Sultanı Tuğrul'un buyruğu üzerine, genellikle buradaki Selçuklu vasalı emirlerle birlikte Bizans'a akınlarda bulunuyorlardı (Sevim ve Merçil, 1995, s.31). Ancak El-Cezire'yi yağmalayan Türkmenler karşılarında Ebu Nasır'ın oğlu Süleyman'ı bulmuşlardı. Süleyman hile ile akıncı Türkmenlerin reisini esir aldı. Türkmenler Ebu Nasır'ın geri çekilmesini temin ederek reislerini esaretten kurtarıp tekrar yağmaya başlamışlardı. Musul Emiri Karvaş, kaçarak hayatını kurtarmış fakat halk bunlara karşı çıkararak bazılarını öldürmüş, Karvaş'ı da serbest bırakmışlardı (Ünal, 2002, s. 51).

Türkmenler bir sene sonra Musul hükümdarı Emir Karvaş'ı ikinci kez yenilgiye uğratarak Musul'u alıp şehri yağmaladılar (1043). Bu dönem içerisinde memleketleri istila edilen emirler, Tuğrul Bey'e bir mektupla başvurarak “*Türkmen istilalarını durdurmasını*” dilediler. Tuğrul Bey onlara bu konuda yardımcı olacağını söyledi ancak Musul Emiri Karvaş komşularının da yardımı ile Musul bölgesindeki Türkmenleri bozguna uğrattı (1044). Bu yenilgi üzerine Türkmenler kuzeye Diyarbakır'a doğru geri çekildiler. Tuğrul Bey bu Türkmenlere “*İslam memleketlerine akın yapmamalarını, Azerbaycan'a yerleşip, Bizans'a akınlar yapacak olan Selçuklu komutanlarına katılmalarını*” bildirdi. Bu buyruk üzerine adları geçen beylerden Buka (Boğa), Mansur, Göktaş ve Anasioğlu yönetimlerindeki Türkmenler ile Diyarbakır bölgesinden Dicle'nin kuzeyine çıkıp, Murat suyunu takip ederek Erciş önüne geldiklerinde yol üzerindeki Bizans şehirlerini de yağmalamayı ihmal etmemişlerdi. Türkmen beyleri Van Gölü Bizans valisi Stefanos'a hediye ve elçiler göndererek Azerbaycan'a geçmek için izin istediler Ancak valinin saldırısı ile karşılaşınca onu yenilgiye uğrattıktan sonra Azerbaycan'a geldiler (Sümer, 1999, s. 88; *The Cambridge History of Islam*, s. 232; Sevim, 1990, s. 1 - 3; Ünalın, 2002, s. 51).

1045 - 1046 Akınları: Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan sonraki ikinci büyük sefer ise (1045-1046) yılında Kutalmışoğlu'nun Gence önlerinde Bizans'a karşı kazandığı zafer olmuştu. Kutalmış, Aras Nehri boyunca, Musa Yabgu'nun oğlu Hasan Bey de Erzurum ovalarından geçerek Van bölgesine kadar gelmişti (Togan, 1997, s. 101; M. H. Yımaç, 2009, s. 45; Turan, 1993, s. 34; Sevim, 2000, s. 49 - 52; *Urfalı Mateos*, 2000, s. 85; Konukçu, 1993, s. 144 - 146; Aşan, 1989, s. 38). Tuğrul Bey devletin merkezini Nişabur'dan Rey'e taşıdı. Başkentini batı yönüne doğru kaydırılması özellikle Bizans egemenliğindeki Anadolu'nun fetih hareketlerinin planlı bir şekilde yürütüldüğünün işaretiydi. Bu yolda ilk bilinçli adım atılmış oluyordu. Merkezi taşıdıktan sonra aile fertlerini yani Selçuklu şehzadeleri Kutalmış, Resultekin, İbrahim Yınal, Hasan ve Yakutî'yi batı istikametinde seferlere göndermişti. Bu şehzadeler birkaç yıl içinde Hemedan, İsfahan, Hazar Denizi bölgesi, Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesinden Güney Kafkaslara kadar yerleri istila ettiler. Ancak bu seferler esnasında Van-Başkale'den geçen Yukarı Zap Suyu kıyılarında şehzade Hasan, pusuya düşürülerek şehit edildi. Kurtulanlar Pers-Armenya'ya (Dilman/Salmas ve Urmiye) bölgesine kaçtılar (Cahen, 1992, s.8; Sevim, 1990, s. 3; Aynı mlf, 1983, s. 14; Şeker, 2007, s. 26; M. Oğuz, 2004, s. 60; Kırzioğlu, 1982, s. 18).

1048-1049 Akınları: Şehzade Hasan'ın yenilerek şehit olması sonucu Tuğrul Bey'in emriyle Azerbaycan genel valisi İbrahim Yınal, Kutalmış ile birlikte Pasinler Ovası'ndan Haskale (Kapetru Kalesi) önlerine geldi (1048). Azerbaycan'a varan Oğuz boyları da en son Anadolu'ya geçmişlerdi. Bu sefer çok daha ciddi bir Selçuklu akını idi (Honigman, 1970, s. 177 - 178; Köymen, 1993, s. 240; Sevim, 2000, s. 44). Çağdaş Ermeni müellifin ifadesi ile “*1048 yılında İran (Türk) milletinin korkunç dalgaları Garin (Karnukalaki İslâm kaynaklarında Kalikala: Erzurum) ve Pasin Ovalarına döküldü. İnsan dalgaları sel gibi memleketin dört köşesini istilâ etti. Garpta Haldia (Gümüshane ve Trabzon havalisi, Şimalde İspir (Sper), Cenupta Muş (Dara) bölgesine ve Sisak (Yani Sakaların yerleştiği Ağrı havalisi) taraflarına kadar yayıldı*” (*Urfalı Mateos*, 2000, s. 85). Liparit, Aaron ve Katakalon kumandasındaki

Bizans ordusunu bozguna uğratarak başkumandan Liparit'i esir aldı. Kaçan askerler Van ve Ani kalelerine güçlkle sığınabildiler (Cahen, 1992, s. 10; Sevim, 1990, s. 3; Şeker, 2007, s. 26-27; Kırzioğlu, 1982, s.18 - 23; Toksoy, 2002, s. 682 - 683). Şehzade Hasan'ın öcü de alınmış oldu. 1048 akınından sonra yeterli bir karşı kuvvet bulamayan Bizans İmparator'u barışçı münasebetlerin tesisi için Tuğrul Bey'e elçi gönderdi. Yapılan anlaşma ile Liparit fidyeye karşılığı serbest kaldı¹⁰. Ayrıca Emeviler zamanında İstanbul'da yapılan caminin onarımı sağlanarak ibadete açılacak ve Tuğrul Bey adına hutbe okutulacaktı. Fakat Bizans yıllık vergi ödemeyi kabul etmediği gibi hudut şehir ve kalelerini tamir etmeye başladı (Cahen, 1992, s. 10-11; İbnül Esir, s. 226-227,231; Vardan, 1937, s. 175; Sevim, 1990, s. 3; Ahmet Toksoy, 2002, s. 21). XI. yüzyılda buldukları yerlerde huzursuz olan Oğuz Türkleri Selçuklu hanedanı etrafında toplanarak, öncelikle Horasan ve Azerbaycan'a daha sonra Irak, Anadolu ve Suriye'ye geldiler. Bu iskân olayları Türk tarihi için dönüm noktalarından biriydi. Türkistan'dan sonra Azerbaycan, Anadolu, Irak ve Suriye topraklarından oluşan bölge XI ve XII. yüzyıllarda Türklerin ikinci anavatanı haline geldi.

1054-1055 Akınları; Anadolu'yu fethetmek için gelen ilk Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'dir. Anadolu'ya ilk seferinde Azerbaycan üzerinden Tebriz ve Gence'ye gelerek burada adına hutbe okuttuktan sonra Van Gölü'nün kuzeydoğu ucundaki Muradiye (Bergiri/Bargiri)'yi zaptetti. Halkın bir kısmını esir edip "*ateş fişkiran kara bulut*" gibi Erciş'e gelerek burasını da aldı. Erciş halkı, Muradiye'nin akıbetine uğramamak için Sultana, altın, gümüş, at ve katırdan oluşan bol hediyeler takdim etmişlerdi. Daha sonra Bizans muhafızı Vasil tarafından müdâfâ edilen bu bölgenin en müstahkem kalesine sahip olan Malazgirt şehrini muhasara etti (1054). Yanında bulunan birlikler ise üç kola ayrıldı. Birinci kol Kafkas, Canik, Tercan, Erzincan ve Sasun dağlarına kadar ilerledi. İkinci kol Çoruh Vadisi'ni kullanarak Samsun civarına kadar olan bölgeye akınlar yaptı. Tuğrul beyin başında bulunduğu kol ise Kars'ı kuşattıktan sonra Pasinler ve Erzurum'a kadar ilerledi ve hasadın kaldırılmasından sonra tekrar Malazgirt'e dönerek kuşatmaya devam etti. Anacak yanındaki değerli kumandanlardan birisinin ölümü, büyük mancınığının zarar görmesi ve kış mevsiminin yaklaşması üzerine seneye tekrar devam etmek düşüncesiyle muhasarayı kaldıran Tuğrul Bey tutsak ve ganimetlerle Anadolu'dan ayrılırken Adilcevaz'ı da feth edip Rey'e geri döndü (Cahen, 1992, s. 11 - 12; Vardan, 1937, s. 171 - 172 ; M. H. Yınanç, 2009, s. 44; Kafesoğlu, 1972, s. 24 - 25; Sevim, 2011, s. 1 - 6; Aynı mlf., 1990, s. 5; Honigman, 1970, s. 179 - 180; Aşan, 1989, s.38 - 39; Tellioglu, s. 656; Köymen, 1976, s. 57; İpek, 2002, s. 30). Tuğrul Bey merkeze döndükten sonra da Selçuklu şehzade ve kumandanları Anadolu seferlerine devam ettiler. Çağrı Bey'in oğlu Yakutî ile Emir Sabuk (Sunduk/Saltuk?) Doğu Anadolu'da başarılı seferler yaptılar (1057). Bizans generali Bryennios'u yenilgiye uğratarak, Pasin Ovasındaki köy, kent ve kaleleri taciz edip Ügümi'yi fethettiler (Honigman, 1970, s. 181 - 182; Sevim, 1990, s. 5). Tuğrul Bey'in kumandanlarından Yakutî'nin Azerbaycan ve Erran'dan sevkettiği Türkmenler, kollar halinde Erzurum, Erzincan ve Kemah'a kadar, buradan da Harput, Ahlat, Muş ve Malatya'ya kadar ilerlemişlerdi. Yakutî'ye bağlı başka bir kuvvet de Malatya ve Şariki-Karahisar'ı ele geçirmişti. Yakutî'ye bağlı birinci kolun başındaki Saları Horasan Urfa'yı kuşatmış ancak alamamıştı. Diğer kolun başındaki Samuk (Sabuk) ise Aras ve Kızılırmak

havzasını takip ederek (1059 - 1060) yılında Ermeni nüfusunun yoğun olduğu Sivas kalesini ve havalisini de alarak fetih çizgisini daha da genişletmişti. Türkler, bu seferlerin sonucunda Kızılırmak vadisinin keşfetmişlerdi. Dukas'ın gönderdiği kuvvetleri 1061'de mağlup eden Dinar, Kapar, Cemcem, Tuğtegin, Sâlâr-ı Horasan ve diğer beyler, Yakutî'nin emrinde olup kışları Azerbaycan'a dönüyorlardı (Sevim, 1990, s. 5 - 6; Akşin, 1997, s.179; Atçeken ve Bedirhan, 2004, s. 48; Şeker, 2007, s. 27 - 28; Oğuz, 2004, s. 68 - 71; Cahen, 1992, s. 16 - 17).

Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey, 1062 yılında Azerbaycan ve Erran'a gelerek Anadolu'ya yapılan harekâtları desteklediğini bildirdi. Çağrı Bey'in oğlu Yakutî'ye de bu harekâtın başkomutanlığına devam etmesini söylediikten sonra Irak'a gitti. Yakutî, Horasan Sâlâr ve Cemcem adlı emirlerle birlikte Anadolu sınırlarına geçip Ergani, Bagin ve Tulhum'a seferler yaptı. Daha sonra Diyarbakır emiri Nasr ile birlikte Dicle ve Fırat havzalarını istilâ etti. Tuğrul Bey döneminde yapılan akınlar ile; Kars'tan Sivas'a kadar olan Bizans kaleleri hemen hemen tahrip edilmiş ve Bizans kuvvetleri yıpratılmıştı. Türkmenler, Kızılırmak kıyılarına kadar gelmişlerdi (Şapolyo, 1972, s. 75; Sevim, 1990, s. 6). Sivas'a gelirken muhtemelen kullandıkları yol; Erzincan'ın batısında bulunduğu tahmin edilen Arauraca şehrinden Nikopolis (Zara)'ya ve oradan da Sebasteia'ya ulaşan bir Roma yolu idi (Özergin, 1959, s.74).

B- Sultan Alparslan Dönemi Anadolu Akınları

Tuğrul Bey, vefatından önce halefi olmadığı için yeğeni Süleyman'ı velihaht olarak atadı (1063). Ancak durumu kabullenmeyen Alparslan, kardeşi Süleyman'ı bertaraf ederek 1064 yılında otuz altı yaşında Rey'de Selçuklu tahtına çıktı (Şerefuddin, 1925, s. 106; İmad ed - Din el - Katip el Isfahani, 1999, s. 26 - 27; Kafesoğlu, 1972, s. 28; Cahen, 1992, s. 15). Alparslan, kardeşi Kavurd ve amcası Musa Yabgu'nun isyanlarını kontrol altına aldıktan sonra, (Kafesoğlu, 1972, s. 28; Köymen, 1976, s. 81 - 83; Aynı mlf., 1993, s. 64). Azerbaycan, Irak, Fars ve Huzistan bölgelerinin hâkimi olarak hem Horasan'daki Çağrı Bey'in hem de İran'daki Tuğrul Bey'in mirasını kendi bünyesinde birleştirdi (Savvidis, 1994, s. 305). İç işlerini düzene koyduktan sonra kendisinden önce başlayan Anadolu'yu fetih çalışmalarını hızla sürdürdü. Hatta bazı seferlere bizzat katıldı. Kumandanlardan Tuğ-tekin, Anadolu seferlerinin yapılması için Alparslan'ı teşvik ettiği gibi ona bu seferlerde mihmandarlıkta yaptı (Polat, 2004, s. 63). Sultan Alparslan, (1064 - 1068) yılları arasında Ermeniyye ve Gürcistan bölgelerine geniş çapta akınlar yaptı. Gürcistan'a yürüyen sultan, Tiflis ve Çoruh ırmağı arasındaki yerleri (Kartlı ve Javakhet) istila ederek Trialet dağlık bölgesini fethetti. Sultan Alparslan, Şavşat üzerinden güneye indi ve Kars taraflarındaki Akşehir (Sepidşehr) ve yörelerini fethetti. Daha sonraki işi "*Anadolu'nun Doğu Kilidi*" (Alexiad, 1996, s. 118) sayılan Kars'ı ve Ermeni Bagratuni krallığının başşehri Ani'yi fethetmek oldu (16 Ağustos 1064). Böylece Ermeni Bagratuni hanedanlığının son kalıntılarını da ortadan kaldırdı (Honigman, 1970, s. 183 - 184; *Ebu'l - Ferec Tarihi*, C. 1, s. 316-318; *Simbat vekayinâmesi*, 1946, s. 40; Kırzioğlu, 1982, s. 28; Kafesoğlu, 1972, s. 44; Turan, 1969, s. 154; Savvidis, 1994, s. 306).

Müslüman Türk akınları Anadolu'da hızla yayılıyordu. 1065 yılında Emir Horasan Sâlâr, Dicle ırmağı havzasındaki kalelerden bazılarını ele geçirdikten sonra Urfa yörelerine gelerek Siverek taraflarına ve bu arada Urfa'ya da başarısız bir kuşatmada bulundu. Aynı akınlarına tekrar devam ederek Dipnısar kalesini fethetti. Urfa bölgesine üçüncü defa tekrar akınlar düzenleyerek Diyarbekir içlerine çekildi ancak buranın Mervanî emiri Nizamüddin Nasr tarafından hile ile kalleslik sonucu öldürülüp kuyuya atıldı. Sultan Alparslan'ın Türkmen birlikleri, 1065 yılından beri Anadolu'ya sürekli akınlar yapıyorlardı. Sultan Alparslan'ın kumandanlarından Gümüştekin, beraberinde Afşin, Ahmetşah gibi emirler olduğu halde Murat ve Dicle havzalarını geçerek Ergani ve Nizip yörelerindeki birkaç kaleyi ele geçirip Nusaybin'i kuşattılar. Daha sonra Adıyaman Hısnı Mansur yörelerine akınlar yaptılar. Bir ara Bizans'a esir düşüp fidye ile kurtulduktan sonra yanındaki emirlerle birlikte Selçuklunun Anadolu'daki üssü Ahlat'a döndüler. Daha sonra Anadolu'ya gelerek karagâhını Amanos dağlarına kuran Emir Afşin, 1067 yılında iki ayrı koldan kuvvet sevk ederek Dülük'ü (Gaziantep'in kuzey batısında) ele geçirdi ve Antakya yörelerini yağmalattı. Malatya'ya yönelerek karşısına çıkan Bizans kuvvetlerini mağlup etti. Emir Afşin, Kapadokya bölgesindeki Kayseri'ye yürüyüp burasını bir süre hâkimiyetine geçirdi. Buradan da batı yönünde ilerlemeye devam ederek Karaman'a kadar Bizans'ın ilçe ve kent kalelerine saldırdı. Daha sonra Toros ve Amanos dağları üzerinden Gavur Dağları'nı aşarak Haleb'e geldi. Sultan Alparslan ile arası açık olan Afşin, Antakya üzerine yaptığı bir sefer esnasında Sultan'dan bir af mektubu aldı ve onun yanına gitmek için buradan ayrıldı (1068) (Bodmer, 2001, s. 36 - 37; Cahen, 1992, s. 18 - 19; Kafesoğlu, 1972, s. 47; Sevim, 2000, s. 3 - 4; M. H. Yınanç, 2009, s. 38 - 39; Konukçu, 1993, s.147 - 150; Savvidis, 1994, s. 307; Sevim, 1990, s. 8 - 10; Polat, 2004, s. 65).

Sultan Alparslan, 1068 yılında Horasan'dan büyük bir orduyla ikinci kez Aras'ı geçerek Gürcistan'a girdi. Burada Tiflis, Rustov gibi kent ve kaleleri aldı. Diğer Selçuklu kuvvetleri de Trabzon'a kadar uzanmışlardı. Alparslan'ın amacı Anadolu'da geniş çaplı bir fütühat çalışması idi. Ancak ülkesinin doğu sınırlarında ortaya çıkan olumsuz hareketlerden dolayı Anadolu'dan ayrılmak zorunda kaldı. Sultan Alparslan geri dönerken Kutalmışoğulları Mansur, Süleyman, Yakutî, Erbasan şehzadeleri ile Afşin, Sandak, Ahmetşah, Türkman, Demleçoğlu Mehmet ve Duduoğlu gibi ünlü kumandanlarını Anadolu'da fetih çalışmaları için burada bıraktı (Sevim, 1990, s. 11). 1068 yılında Kayseri'den Sivas'a oradan da Divriği yönüne yola çıkan Bizans kumandanı Diogenes, bazı Selçuklu birliklerini yenilgiye uğratınca onlar Anadolu'da ki üsleri olan Ahlat'a çekildiler. Diğer Selçuklu kuvvetleri ise Malatya, Konya ve Karaman'a kadar birçok Bizans şehir ve kalelerini tahrip ettiler. Afşin ve Ahmetşah ise Orta Anadolu'da harekâta bulunarak Amûriye (Amorion)'u istila etmişti (1069) (Polat, 2004, s. 65 -66; Sevim, 1990, s. 11).

Sultan Alparslan, 1070 senesinde tekrar Anadolu seferine çıkmak istedi ise de devlet erkânı buna mani oldu. Bu tarihlerde Sultan'ın eniştesi Erbasan, Alparslan'a karşı isyan ederek Anadolu'ya çekildi. Sultan Alparslan de onun izlemesi için Emir Afşin'i peşine gönderdi. Takip edildiğinin farkına varan Erbasan ise Bizans'a sığındı. Emir Afşin, Sivas'tan Denizli'ye kadar birçok Bizans kentini tahrip ederek ilerledi. Erbasan'ın Bizans'a sığındığını öğrenen Emir Afşin, Ahlat'a geri döndü ve durumu Alparslan'a anlattı. Türkmen emirlerinden olan

Afşin, Anadolu'ya yaptığı seferler esnasında Amüriye'ye kadar olan Bizans topraklarını işgal ederek Antalya üzerine yürüyüp orasını da vergiye bağlamıştı (Sıbt İbnül Cevzi, 1968, s. 15; Sevim, 1990, s. 12; Sümer ve Sevim, 1988, s. 32-33; Polat, 2004, s. 66-67)¹¹. Emir Afşin'in dört sene kadar süren bu Anadolu akınlarının savaş ortamı 26 Ağustos 1071'de Malazgirt Zaferi ile son buldu (Savvidis, 1994, s. 307). Sultan Alparslan, Malazgirt zaferiyle Serhat Çukuru diye adlandırılan Kars, Kağızman, Tuzluca, Iğdır bölgelerinin tamamını ülke topraklarına kattı. Yakuti'nin Azerbaycan ve Erran'dan sevkettiği diğer Türkmen birlikleri, Erzurum, Erzincan ve Kemah'a kadar akınlarda bulunarak buralarını ele geçirdiler. Harput yörelerine de akınlar yaptılar. Yakuti'ye bağlı başka bir Selçuklu kuvveti'de Şebinkarahisar'ı fethetti (Honigman, 1970, s. 182; Sevim, 2011, s. 5). Türkler, özellikle Doğu Anadolu'yu aldıktan sonra Malazgirt Zaferi'ni kazandı ve sonuç itibarıyla de Anadolu'da kendilerine karşı direnecek güç neredeyse kalmadı.

Malazgirt yenilgisinden sonra iktidarı ele geçirmiş olan Miheal Doukas ile Kapadokya'ya sığınan Romain Diogénes arasındaki çekişme Türkler tarafından Anadolu'nun fethini hızlandırdı. Romain Diogénes, Doukas tarafından yakalanıp öldürülünce, Malazgirt Savaşı'nın akabinde yapılan antlaşma geçerliliğini yitirdi. Miheal Doukas'tan intikam almak için yemin eden Alparslan, Türkmen akınlarının yönünü hızla Anadolu'ya kaydırды. Antlaşmanın bozulmasından sonra Türkler Anadolu'ya adeta boşalıyorlardı. Ülke Oğuz beyleriyle doldu. Bizanslı bir müellif: "*Türkler Anadolu'ya eskisi gibi yağmacı olarak değil, işgal ettikleri yerlerin hakiki sahibi sıfatı ile giriyorlardı*" demektedir (Turan, 1979, s. 297).

Tuğrul, Çağrı ve Alparslan beylerden sonra Anadolu'ya gelen Türkmenler öncekiler gibi sadece savaşçı değil farklı bir boyutta ikamet için gelen göçmenlerdi. Sultan Alparslan'dan sonra Türkmenler, Anadolu'ya aile fertlerini, çadırlarını, yetiştirdikleri hayvanlarını, göçebe yaşayışa ait kültürlerini, silahlarını ve kıyafetlerini beraberlerinde getiriyorlardı (Sümer, 1960, s.567 - 594; Sevim, 2000, s. 13 - 14; M. H. Yınanç, 2009, s. 18). Kısacası Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya yapılan akınlar ayrı bir mahiyet kazanmıştır. Keşif ve talandan ziyade sahiplenme ve iskân amaçlı yapıyordu.

Sonuç

Anadolu'daki dağların coğrafi konumu buraya yapılan işgal ve fetih hareketlerinin sonuçlarında etkili olmuştu. Dağların kuzey ve güneyden Anadolu'yu âdeta kale duvarı gibi koruması seferlerin yönünü daha çok doğu ve batı istikametine çevirmişti. Anadolu'ya yapılan Türk ve Arap akınlarının arasındaki en bariz fark bu konumdan kaynaklanmaktaydı. Çalışmamıza konu olan 1071'den evvel Anadolu'ya yapılan Türk akınlarını şu şekilde tasnif edebiliriz:

- 1- Selçuklu öncesi Türklerin; yağma, talan ve istila amacı güden akınları.
- 2- Bölgedeki ortak düşmana karşı ittifaklar sonucu yapılan akınlar. (Sabarların Sasaneler ile birlikte Bizans'a saldırıları bu türdendi).
- 3- Bizans ve Arap gibi milletlerin yardımcı kuvvetleri olarak yapılan akınlar.

4- Çağrı Bey ile beraber istila ve talan amacı taşıyan ancak daha sonra bu toprakları yurt edinmek için keşif seferlerine dönmüşen akınlar.

İlk Selçuklu akınları sonucunda hem Anadolu'nun coğrafi ve demografik yapısı hem de Bizans'ın gücü tanınmış oldu. Bu akınlar sonucunda kazanılan başarılar Selçuklu ailesinin Türk dünyasındaki şöhretini artırmıştı. Türk boylarının teveccühünü kazanan Selçuklular, sorun yaşayan diğer Türk boylarını adeta bir mıknaş gibi kendisine çekmeye başlamıştı. Selçukluların himayesine girmek isteyen Türk boyları akın akın geliyorlardı. Bir yumak gibi büyüyen Selçuklu nüfusu ikamet için yer sorunu yaşamaya başlayınca batı yönünde yapılan akınlarını daha da artırdı. Böylece ilk akınlarda sağlanan başarılar sonraki akınların lokomotifi olmuştu. Sonradan yapılan akınlarda Anadolu'nun yurt olmasını sağlamıştı. Eğer Çağrı Bey'in Anadolu'ya başlattığı ilk akınlar başarılı olmasaydı belki de sonradan fetih amaçlı yapılan seferler olmayacaktı. Bugün Anadolu topraklarında yaşayan bizler de Filistin, Suriye, Kirman Selçuklularının akıbetlerini yaşıyor olabilecektik.

Oysa biz akınlarda başarılı olunca tarihin seyri değişti. Anadolu'da hâkim güç olan Rumlar, Türklerin savaş taktikleri karşısında başa çıkamayacaklarını anlayınca Avrupalılardan yardım istediler. Özellikle din adamlarının kışkırtmaları sonucu bir araya gelen Avrupalılar ile Anadolu'da Haçlı Seferleri adı altında çok çetin mücadeleler yapıldı. Türk-Haçlı mücadeleleri, Doğu ile Batı arasında kültür, bilim ve teknoloji transferini sağladı. Bu transferler ise Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketlerini başlatarak günümüz Avrupa'sının temellerini atmış oldu.

Uzun mücadeleler sonucu Türk yurdu haline gelen bu topraklar, iki buçuk asra yakın Selçuklu'ya altı asırdan fazla da Osmanlı'ya ev sahipliği yaptı. Bu güne kadar Anadolu'da kurulan her Türk devleti gücü nispetinde Türkiye'mizin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Notlar:

1. Türkler daha çok; Tarsus, Misis, Anazarba, Adana, Maraş, Hades (Göynük), Malatya, Amid (Diyarbakır), Meyyafarikin (Silvan), Ahlat, Malazgirt, Kalikale (eski Erzurum) şehirlerine yerleştirilmişlerdi (M. H. Yınanç, 2009, s. 23).
2. Cilicia; Kilikya, Adana civarının Romalılar devrindeki ismidir.
3. Kinnasrin; Suriyedeki beş askeri mıntıkanın (Dımışk, Filistin, Ürdün, Humus ve Kinnasrin) en kuzeyindekine verilen addır.
4. Cappadocia; Kapadokya (merkezi Kayseri olan eski bir Roma devletinin üzerinde bulunduğu bölge).
5. Lykaonia; Klâsik çağda, Konya ve Karaman'ı içine alan bölgeye *Lykaonia* denilmektedir.
6. Melitene; Malatya'nın Helenistik ve roma dönemlerindeki adıdır.
7. Arabissos; Roma İmparatorluğu devrinde Arabissos adıyla anılan kentin Afşin olduğu söylenir.

8. Çağrı Bey'in bu ilk seferlerinin tarihi tarihçiler arasında kesinlik kazanmadığından dolayı ihtilaf konusu olmuştu; Cahen, bu akının 1018 de değil 1029'da olduğunu belirtir. Urfalı Mateos 1018 derken Aristages'e göre bu sefer 1016 yılında yapılmıştır. Erkeni Takvimi ise, Anadolu akını hakkında 17 Mart 1018 yılını verir (Kaşgarlı,1990, s. 88).
9. Matheos olayın tarihini 467 (1018-1019) olarak verir (*Urfalı Mateos*, 2000, s. 48).
10. Bir diğer rivayete göre; Bizans İmparatoru Tuğrul'a bir elçi gönderdi. Liparit'in teslimi için para teklifinde bulundu. Tuğrul'un buna cevabı şu oldu: "İmparatorunuza selam söyleyin, ben tüccar değilim...paraya da ihtiyacım yok! Onu affediyorum!... dedi" (Şapolyo, 1972, s. 73-74).
11. Cahen, Tuğrul Bey'in eniştesini *Arıstîgî* olarak adlandırır, (Cahen, 1992, s. 21).

KAYNAKÇA

- Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, (1943). *Selçukî devletleri tarihî*, aksaraylı *Kerimeddin Mahmud'un Müsameret-al-ahyar adlı Farsça Tarihinin Tercümesi*, (Çev., M. N. Genç Osman önsöz ve notlar F. N. Uzluk), Ankara: TTK Basımevi.
- Alexiad, A. K. (1996). *Malazgirt'in sonrası*, (Çev. B. Umar), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Alpaslan, İ. (1984). *Ağrı Anadolu'nun giriş kapısı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Aşan, M. B.(1989). "Doğu Anadolu ve Malazgirt'in tarihi coğrafyası", *Anadolu'nun Kapısı Malazgirt, Malazgirt Sempozyumu Bildirisi*, Muş.
- Aşan, M. B.(1989). *Elazığ, Tunceli, ve Bingöl illerinde Türk iskân izleri xı. ve xıı. yüzyıllar*, Ankara: TKAE Yayınları.
- Atçeken, Z. ve Bedirhan. Y.(2004). *Malazgirt'ten vatana anadolu Selçuklu tarihi*, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Augustinos, G. (1997). *Küçük Asya Rumları*, (Çev. Devrim Evcı), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Azîmî Tarihi*, (1988). (*Selçuklular dönemiyle ilgili bölümler: H.430- 538*), (Çev., Ali Sevim), Ankara: TTK Yayınları.
- Baştav, Ş. (1941). "Sabirler", *Belleten* C. 5, S.17-18, Ankara: TTK Yayınları. s.60-62.
- Belazuri, (1932). *Fütuh'ül-buldan*, (Neşr. R. M. Rıdvan), Kahire.
- Bilge, A, (1971). *Anadolu'nun Türkleşmesi, İslâmlaşması ve aramızdaki Rumlar tarihi*, Konya: Ülkü Basımevi.
- Bodmer, J. P. (2001). "Selçuklular Anadolu'da", *cogito- Selçuklular- Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S. 29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.33-46.

- Brooks, E. W. (1957). “The Successors of heraclius”, CMH II Cambridge, s.391–417.
- Cahen, C. (1984). *Osmanlılardan önce Anadolu’da Türkler*, (Çev., Yıldız Moran), İstanbul: E Yayınevi.
- Cahen, C. (1992). *Türklerin Anadolu’ya ilk girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, (Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin YediYıldız), Ankara: TTK yayınları.
- Cahen,C.(1955-1956).Estce Quelesetats Seldjouki desetatientd esetats feoda ux? (Selçuklu devletleri feodal devletler miydi?), (Terc. Lütü Güçer), *İktisat fakültesi Mecmuası*, C.17, İstanbul, s. 348-358.
- Gregory Abul Farac, (Bar Hebraeus). (1987)..*Abû'l- Farac tarihi*, Syriacum, nşr., P.Bedyan, Paris 1890; (Trc., Ömer Rıza Doğrul), *Abû'l- Farac Tarihi*, C.I-II, Ankara: TTK. Yayınları.
- Gül, M. (2010). *Orta çağlarda doğu ve güneydoğu Anadolu*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Güzel, A. ve Seferoğlu, Ş. K. (1986). “İslamiyet’e Anadolu’da giren Türkler”, *Milli Kültür*,., S.54, Ankara: KTB Yayınları.
- H. Hüsameddin, (1929-1932). *Amasya tarihi*, II, İstanbul.
- Honigman, E. (1970). *Bizans Devleti’nin doğu sınırı*, (Terc.F.İşiltan), İstanbul: İÜEF Yay.
- İbnü’l Esir. (1987). *El-Kamilfi’t tarih*, (Trc. Abdulkerim Özeydın), Bahar Yay., C. X. İstanbul.
- İmad Ed- Din El- Katip El Isfahani. (1999). Zubdat AL-Nuşra ve Nuhbat AL’Usra (trk. Trc. Kıvameddin Burslan), *Irak ve Harasan Selçukluları tarihi olarak* (nşr M. Th. Hout-sma), (2. baskı), Ankara: TTK Yayınları.
- İpek, A. (2002). “Azerbaycan üzerinden Anadolu’ya ilk Türk akınları”, *Yeni Türkiye 44, Türkoloji ve Türk Tarihi II*, Sayı: 44, Ankara, s. 28.
- Kafalı, M.(1997). *Anadolu’nun fethi ve Türkleşmesi*, Ankara: AKM Yayınları.
- Kafalı, M.(2002).“Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması”, (Editör Hasan Celal Güzel), *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kafesoğlu, İ.(1972). *Selçuklu tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaplanoğlu, R. (2000), *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, No:7, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.
- Kaşgarlı, M. A. (1990). *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara: Kök Yayınları.
- Kırzioğlu, F. (1982). *Anı şehri tarihi (1018-1236)*, Ankara.
- Koca, S. (1997). “Büyük Selçuklu devleti kuruluncaya kadar Selçuklu ailesi ve Türkmenler”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası I*, S. 15, Ankara.
- Koca, Salim, “Diyâr-ı Rûm”un (Roma Ülkesi=Anadolu) “Türkiye” Hâline gelmesinde Türk kültürünün rolü”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, Konya.

- Konukçu, E. (1993). "Selçukluların doğu Anadolu'da ki yerleşim
- Köymen, M. A. (1962). "Anadolu'nun fethi ", *1961 Yılı DİB. Dergisi*, Ankara.
- Köymen, M. A. (1963). Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk tarihi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Köymen, M. A. (1976). *Tuğrul Bey ve zamanı*, İstanbul.
- Köymen, M. A. (1986). "Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi meselesi", *Selçuklu Dergisi*, Selçuk Üniv. Selçuklu Araştırmaları Merkezi, S:1, Konya.
- Kurat, A. N. (1937). "Peçenekler", *İA. C. IX*, İstanbul, s. 44-64.
- Müverrih Vartabet Vardan. (1937). "Cihan tarihi, Türk Fütühatı tarihi (889-1269)", Çev., Hrant D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi I/1*, İstanbul: İÜEF Yay.
- Oğuz, M. (2004). *Anadolu'nun Fethi Türk ermeni ilişkileri ve kilise (1018-1923)*, İstanbul: Ayna Sanat Yayıncılık.
- Ostrogorsky, G. (1981). *Bizans devleti tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: TTK Yayınları
- Öğün, M. G. (1991). "Türk Fethi öncesi Bizans'ın Doğu Anadolu siyaseti", *Yüzyüncü Yıl Üniv. Sos. Bilm. Dergisi*, S.2, Van, s.73-80.
- Özergin, M. K. (1959). *Anadolu Selçukluları çağında Anadolu yolları*, İÜ. Ede. Fak.,(Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Polat, M. S. (2004). *Selçuklu göçerlerinin dünyası Karacuk'tan Aziz George kolu'na*, İstanbul: Kitabevi.
- Politikası", 1.-2. *Millî Selçuklu kültür ve medeniyeti semineri bildirileri*, Konya: SÜ. Yayınları.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası*, (Çev. Mihri Pektaş), İstanbul: MEB Yayınları.
- René, G. (2006), *Bozkır imparatorluğu*, (Çev. M. Reşat Uzmen), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Saraçoğlu, H. (1989). *Doğu Anadolu bölgesi*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Savvidis, A. G. K. (1994). "Selçuklu Sultanı Alp Arslan ve Bizans", *İÜEF Tarih Dergisi*, Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, S: 35, İÜEF Yay. İstanbul, s. 305.
- Sevim, A. (1983). *Genel çizgileriyle Selçuklu Ermeni ilişkileri*, Ankara: TTK Yayınları.
- Sevim, A. (1990). *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara: TTK Yayınları.
- Sevim, A. (2000). *Anadolu'nun fethi Selçuklular dönemi*, Ankara: TTK Yayınları.
- Sevim, A. (2011). *Ünlü Selçuklu komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Ankara: TTK Yayınları.
- Sevim, A. ve Yücel, Y. (1989) *Türkiye tarihi- Fetih Selçuklu ve beylikler dönemi*, Ankara: TTK Yayınları.

- Sıbt İbnül Cevzi, (1968). *Mir'atu'z-zaman*, Ebü'l Muzaffer Şemseddin Yusuf bin Kizoğlu Sıbt İbnü'l-Cevzi. *Mir'atu'z-zaman fî Tarihil-a'yan* (Türk Tarihi- Selçuklular), (Yay., Ali Sevim), Ankara: AÜ. DTCTF Yayınları.
- Sümer, F. (1960). "Anadolu'ya yalnız göçebe Türkler mi geldi?", *Belleten*, sayı.96, Ankara: TTK. Yayınları, s.567-594.
- Sümer, F. (1999), *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- Sümer, F. ve Sevim, A. (1988), *İslam kaynaklarına göre Malazgirt savaşı (Metinler ve Çeviriler)*, Ankara TTK Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (1972). *Selçuklu İmparatorluğu tarihi*, Ankara: Güven Matbaası.
- Şeker, M. (2007). *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Ankara: DİB Yay.
- Tellioğlu, İ. "Doğu Karadeniz bölgesinin Türk yurdu haline gelmesi hakkında bir değerlendirme", *Turkish Studies Academic Journal*, Sayı:Volume 2 Issue 2, s.654-664.
- Toksoy, A. (2002). "Doğu Anadolu'da Türk hâkimiyeti", *Yeni Türkiye 44*, Türkoloji ve Türk Tarihi-II, Tarih Araştırmaları Özel Sayısı-II, Sayı: 44, Ankara, s.18.
- Toksoy, A. (2002). A. "Malazgirt zaferinden önce doğu Anadolu'ya yapılan Türk akınları", *Türkler Ansiklopedisi*, (Editörler: Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C. 4, Ankara, s.678-693.
- Turan, O. (1969). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti*, İstanbul: neşriyat yurdu.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Uçar, Ş. (1990). *Anadolu'da İslâm-Bizans mücadelesi*, İstanbul: Bilimsel Araştırma Dizisi.
- Urfalı Mateos (2000). *Vekayi-nâmesi (952-1136) ve papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Türkçeye çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara: TTK Yayınları.
- Ünal, O. (1980), *Türkiye tarihine giriş Horasandan Anadolu'ya*, Ankara: Töre Devlet Yay.
- Ünalın, S. (2002). "Mervanoğullarının kuruluşu ve Selçuklu devleti'nin hakimiyetine girişi", *Yeni Türkiye 44, Türkoloji ve Türk Tarihi: II, Siyasi Tarih*, Tarih Araştırmaları Özel Sayısı: II, S. 44, Ankara, s. 44.
- Witteck, P. (1944). *Menteşe beyliği*, (Trc.Şaik Gökyay), Ankara: TTK. Yayınları.
- Yınanç, M. H. (2009). *Türkiye tarihi, Selçuklular devri-I*, (Yayına Sunan: Refet Yınanç), Ankara: Ekol Yayınevi.
- Zoroğlu, L. (2002). "Anadolu'da 1071 öncesi ilk Türk izleri", *Yeni Türkiye Tarihi: 43, Türkoloji ve Türk Tarihi-I*, Sayı: 43, Ankara, s. 194-197.